Ewa Kiryluk[1]

Czynniki wpływające na podejmowanie działalności pozarolniczej w województwie wielkopolskim

1. Wstęp

Promowanie wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich jest jednym z priorytetów programów operacyjnych współfinansowanych ze środków WPR UE. Jednym z elementów wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich jest wielozawodowość określana jako kombinacja działalności rolniczych i nierolniczych wykonywanych przez rolników lub członków gospodarstwa domowego rolników. Innymi słowy, chodzi tu o pozyskanie nierolniczych źródeł dochodu[2].

Urynkowienie polskiej gospodarki na początku lat dziewięćdziesiątych sprawiło, że coraz więcej rolników podejmuje działalność handlową, usługową, rzemieślniczą, wykorzystując do tego zasoby swojego gospodarstwa[3]. Rozwój rolnictwa przebiega pod znakiem zmniejszenia się liczby i odsetka rodzin chłopskich utrzymujących się głównie z rolnictwa, a zwiększenia się liczby i odetka rodzin utrzymujących się głównie z innych źródeł[4]. Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub innych źródeł dochodów jest jednym z działań Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich". Na działanie to w planie finansowym 2004–2006 przeznaczono około 6%

---

[1] Mgr Ewa Kiryluk jest doktorantką w Katedrze Ekonomiki Gospodarki Żywnościowej w Akademii Rolniczej w Poznaniu.

[2] M. Adamowicz, *Wielofunkcyjność rolnictwa jako podstawa przewartościowań w polityce rolnej*, „Wieś i Rolnictwo", nr 4, Warszawa 2003, s. 12.

[3] W. Poczta, *Regionalne zróżnicowanie rozwoju pozarolniczej aktywności gospodarczej na terenach wiejskich*, (w:) *Uwarunkowania organizacyjne i ekonomiczne aktywizacji społeczno-gospodarczej. Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów wysokim bezrobociu*, (red.) L. Pałasz, Wyd. AR w Szczecinie, Szczecin 2003, s. 15.

[4] S. Zegar, *Dochody chłopskie w latach transformacji oraz po akcesji do Unii Europejskiej*, (w:) *Wieś, rolnictwo i gospodarka żywnościowa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo WSE, Warszawa 2004, s. 51.

wszystkich środków SOP[5]. Różnicowanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodu ma być też jednym z priorytetów „Strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013".

Celem badań jest określenie czynników wpływających na podejmowanie działalności pozarolniczej w województwie wielkopolskim na podstawie porównania, pod względem wybranych cech, gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą z gospodarstwami prowadzącymi wyłącznie działalność rolniczą.

2. Metoda

Analizowane dane pochodzą z badań ankietowych przeprowadzonych w czterech wewnętrznie jednorodnych pod względem analizowanych cech regionach Polski. Regiony wyodrębniono, stosując metodę analizy skupień[6] i przyjmując za cechy proste podstawowe relacje między czynnikami produkcji w rolnictwie polskim:

- przeciętna powierzchnia gospodarstwa (ha),
- wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (pkt),
- udział zmeliorowanych użytków rolnych (%),
- powierzchnia użytków rolnych na 1 zatrudnionego (ha),
- wartość brutto środków trwałych na 1 ha użytków rolnych (zł),
- nakłady środków obrotowych na 1 ha użytków rolnych (zł),
- nakłady inwestycyjne na 1 ha użytków rolnych (zł),
- wartość brutto środków trwałych na 1 zatrudnionego (zł),
- produkcja globalna na 1 zatrudnionego (zł),
- produkcja globalna na 1 ha użytków rolnych (zł).

Powyższe wskaźniki zostały wybrane metodą ekspercką, podobne zastosowane zostały w do typologii regionów przez W. Pocztę i A. Mrówczyńską-Kamińską [7].

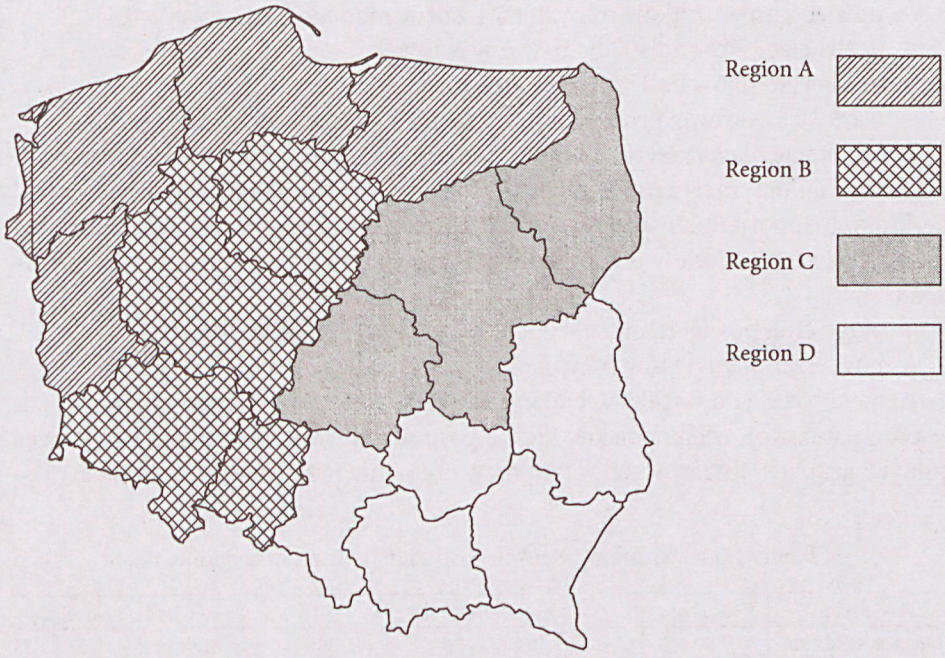
W wyniku przeprowadzenia analizy skupień wyodrębniono cztery wewnętrznie jednorodne pod względem analizowanych cech makroregiony Polski (rys. 1).

W pierwszej grupie znalazły się województwa: warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie, pomorskie oraz lubuskie – makroregion A. W drugim wytypowanym makroregionie – B – znalazły się województwa kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, dolnośląskie oraz opolskie. Trzeci makroregion – C – stanowią województwa mazowieckie, łódzkie i podlaskie, natomiast w czwartej grupie – D

[5] Uzupełnienie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004–2006", MRiRW, www.minrol.gov.pl

[6] J.H. Ward, *Hierarchical grouping to optimize an objective function*, „Journal of the American Statistical Association" 53, 236, 1963.

[7] W. Poczta, A. Mrówczyńska-Kamińska, *Agrobiznes w Polsce jako subsystem gospodarki narodowej*, Wyd. AR w Poznaniu, Poznań 2004, s. 27.

Rysunek 1. Wewnętrznie jednorodne pod względem analizowanych cech makroregiony Polski

Źródło: Opracowanie własne

– znajdują się województwa lubelskie, śląskie, małopolskie, podkarpackie oraz świętokrzyskie.

W literaturze można znaleźć kilka wariantów podziału kraju na regiony rolnicze. Większość oparta jest na wskaźnikach produkcyjnych. Przeprowadzony dla celów polskiego FADN podział kraju na regiony rolnicze różni się od proponowanego w pracy jedynie umiejscowieniem województwa lubelskiego, które znalazło się tam w regionie trzecim[8]. Bardzo podobny podział Polski na regiony rolnicze zaproponowany został przez IERiGŻ[9].

W dalszym etapie dokonano wyboru powiatów, które pod względem badanych cech były reprezentatywne dla wybranych wcześniej regionów. Wyboru dokonano, stosując metodę analizy skupień, wybierając powiaty, które były najbardziej zbliżone do województw znajdujących się w poszczególnych regionach pod względem analizowanych cech. Z powodu braku wszystkich dostępnych danych niezbędnych do utworzenia wskaźników na poziomie powiatów ograniczono się do analizy następujących indeksów:

– przeciętna powierzchnia gospodarstwa (ha),

[8] Plan wyboru gospodarstw rolnych polskiego FADN, IERiGZ, Warszawa 2004, s. 6.

[9] Regionalizacja systemu płatności jednolitej w Polsce, FAPA, Warszawa 2005, s. 4.

- powierzchnia użytków rolnych na 1 zatrudnionego (ha),
- liczba ciągników na 100 ha użytków rolnych,
- liczba ciągników na 1 zatrudnionego,
- wartość towarowej produkcji rolniczej na 1 ha użytków rolnych (zł).

W rezultacie dla każdego regionu wyodrębniono cztery powiaty. W wybranych powiatach ankietyzacją zostały objęte wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne, których doboru dokonano w sposób kwotowy, tak aby odzwierciedlały strukturę gospodarstw rolnych w poszczególnych regionach kraju. Cechami doboru jednostek były:

- przeciętna powierzchnia gospodarstwa w grupach obszarowych,
- powierzchnia użytków rolnych w grupach obszarowych.

Artykuł bazuje na wynikach badań makroregionu B, do którego zalicza się, jak wspomniano, woj. wielkopolskie. Liczbę gospodarstw ankietowanych w poszczególnych grupach obszarowych w tym makroregionie przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba ankietowanych gospodarstw w makroregionie B

Powierzchnia	1–5 ha	5–10 ha	10–20 ha	20–50 ha	50–100 ha	100 i więcej
Liczba gospodarstw	60	32	36	28	12	32

Źródło: Obliczenia własne na podstawie badań ankietowych $n = 200$.

Aby zrealizować postawiony cel z grupy ankietowanych gospodarstw w makroregionie B, wyodrębniono dwie grupy: gospodarstwa utrzymujące się wyłącznie z pracy w gospodarstwie rolnym oraz gospodarstwa prowadzące działalność pozarolniczą (na własny rachunek). Pominięto tym samym gospodarstwa, które otrzymują dodatkowe źródła dochodów z pracy najemnej lub niezarobkowych źródeł dochodu. W konsekwencji do dalszej analizy wzięto pod uwagę 157 gospodarstw rolnych, w tym 21 prowadzących działalność pozarolniczą oraz 136, w których dochód z gospodarstwa rolnego był jedynym źródłem utrzymania.

W celu identyfikacji cech gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą na tle gospodarstw prowadzących działalność rolniczą zastosowano podstawowe statystyki opisowe.

2. Cechy gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą na tle gospodarstw utrzymujących się wyłącznie z pracy w gospodarstwie rolnym

Wśród ankietowanych gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą średnio prawie 65% dochodu w gospodarstwie domowym pochodzi z pracy

na własny rachunek. Dochód aż ¾ analizowanych gospodarstw w 90% pochodzi z prowadzenia działalności pozarolniczej. Podstawową formą prowadzonej działalności pozarolniczej jest handel (ponad 40% przypadków), trzy gospodarstwa zajmują się agroturystyką, dwa wykonują usługi rolnicze, pozostałe zajmują się transportem, przetwórstwem, jedno gospodarstwo posiada tartak.

W celu identyfikacji cech gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą na tle gospodarstw prowadzących tylko działalność rolniczą zastosowano podstawowe statystyki opisowe: średnią arytmetyczną, medianę oraz dolny i górny kwartyl. Obliczeń dokonano, stosując pakiet STATISTICA. Do analizy wybrano następujące wskaźniki:

- średnia powierzchnia gospodarstwa (ha UR),
- udział produkcji roślinnej w całkowitej wartości produkcji sprzedanej w gospodarstwie rolnym (%),
- liczba osób w gospodarstwie domowym na 100 ha UR,
- liczba pracujących na 100 ha UR,
- wydatki inwestycyjne gospodarstw przypadające na 1 ha UR,
- wiek prowadzącego gospodarstwo.

W tabeli 2 przedstawiono wartości wybranych cech gospodarstw prowadzących działalność rolniczą i pozarolniczą oraz gospodarstw prowadzących wyłącznie działalność rolniczą.

Średnia powierzchnia UR w analizowanych gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą wynosiła 18,5 ha, a w gospodarstwach nieprowadzących działalności pozarolniczej 44,4 ha. Połowa gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą miała powierzchnię mniejszą lub równą 4,5 ha, natomiast w 50% gospodarstw nieprowadzących działalności pozarolniczej powierzchnia gospodarstwa była ponad 4,8 razy większa[10].

W analizowanych gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą przeważa roślinna produkcja rolnicza – stanowi ona średnio 56% całkowitej wartości sprzedaży. Natomiast w gospodarstwach prowadzących działalność wyłącznie rolniczą dominuje zwierzęca produkcja rolnicza, średnio 66% wartości sprzedaży stanowi rolnicza produkcja zwierzęca.

W ankietowanych gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą średnio na 100 ha UR przypada 116 osób w gospodarstwie domowym, w 75% gospodarstw liczba osób na 100 ha UR nie była wyższa od 179 osób. Dużo niższe wartości tego wskaźnika występują w gospodarstwach typowo rolniczych. W tej grupie ankietowanych gospodarstw średnio na 100 ha UR przypada 38 mieszkańców

[10] Wartości te są dużo wyższe od średniej powierzchni gospodarstw w woj. wielkopolskim. Jest to przede wszystkim wynik wyselekcjonowania specyficznych grup gospodarstw poddanych analizie. Na wyższą niż średnio powierzchnię ankietowanych gospodarstw miał wpływ również sposób doboru próby gospodarstw do badań, który oprócz liczby gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych uwzględniał też udział użytków rolnych w poszczególnych grupach obszarowych.

gospodarstwa domowego. Rozbieżności te mogą być wynikiem niższej przeciętnej powierzchni gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą, ale mogą też wskazywać na występowanie liczniejszych rodzin w tych gospodarstwach, które podjęły dodatkową działalność na własny rachunek.

Tabela 2. Wartości wybranych cech gospodarstw prowadzących działalność rolniczą i pozarolniczą oraz gospodarstw prowadzących wyłącznie działalność rolniczą

Cecha	Średnia arytmetyczna		Mediana		Dolny kwartyl		Górny kwartyl	
	gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą	gospodarstwa prowadzące tylko działalność rolniczą	gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą	gospodarstwa prowadzące tylko działalność rolniczą	gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą	gospodarstwa prowadzące tylko działalność rolniczą	gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą	gospodarstwa prowadzące tylko działalność rolniczą
Średnia powierzchnia gospodarstwa (ha UR)	18,5	44,4	4,5	16,9	2,8	10,0	24,0	34,9
Udział wartości roślinnej produkcji sprzedanej w gospodarstwie rolnym w całkowitej wartości sprzedaży produkcji rolniczej (%)	56,0	34,0	100,0	17,0	0,0	0,0	100,0	62,0
Liczba osób w gospodarstwie domowym na 100 ha UR	116,1	37,9	70,6	22,1	12,5	11,45	178,6	43,5
Liczba pracujących na 100 ha UR	53,2	22,5	25,0	12,6	4,9	5,9	90,9	20,8
Wydatki inwestycyjne gospodarstw przypadające na 1 ha UR (zł)	1 711,9	1600	312,5	617,1	0,0	24,0	1 538,5	1 910,0
Wiek prowadzącego gospodarstwo	43,6	43,7	45,0	45,0	38,0	35,5	50,0	51,0

Źródło: Opracowanie własne na postawie ankiet $n = 157$.

Podobną zależność można zauważyć analizując liczbę pracujących w gospodarstwie na 100 ha UR. Średnia liczba pracujących na 100 ha wynosiła w gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą 53 osoby, natomiast w gospodar-

stwach nie prowadzących działalności pozarolniczej 23 osoby. W ¾ gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą liczba pracujących na 100 ha UR mieści się w przedziale od 0 do 90 osób, wśród gospodarstw typowo rolniczych górna granica tego przedziału wynosi 20 osób.

Kolejną cechą odróżniającą dwie badane grupy gospodarstw jest wielkość deklarowanych wydatków inwestycyjnych przypadająca na 1 ha UR[11].

Deklarowane wydatki inwestycyjne w gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą wynosiły średnio 1711,960 zł na 1 ha na rok, lecz tylko w 25% tych gospodarstw wydatki te były wyższe od 1538,5 zł na 1 ha na rok. Natomiast w 75% gospodarstw rolniczych wydatki inwestycyjne były wyższe od 1910 zł na 1 ha na rok.

Wiek ankietowanych rolników prowadzących działalność pozarolniczą mieścił się w granicach od 18 do 68 lat i wynosi średnio 44 lata. Aż 75 rolników jest w wieku poniżej 50 lat. Średni wiek ankietowanych rolników nieprowadzących działalności pozarolniczej był bardzo zbliżony.

Z przedstawionych powyżej zestawień wynika, że ankietowane gospodarstwa rolników prowadzących działalność pozarolniczą różnią się istotnie od gospodarstw utrzymujących się wyłącznie z pracy w rolnictwie. Są to gospodarstwa obszarowo mniejsze, o przewadze roślinnej produkcji rolniczej, większej liczbie osób w gospodarstwie domowym przypadających na 1 ha UR, większej liczbie pracujących na 1 ha i w przeważającej części niższych wydatkach inwestycyjnych.

Można więc stwierdzić, że powodem podjęcia dodatkowej działalności na własny rachunek jest mało korzystna sytuacja gospodarstwa, głównie pod względem gorszego układu relacji pomiędzy czynnikami produkcji.

3. Analiza dochodów gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą na tle gospodarstw utrzymujących się wyłącznie z pracy w gospodarstwie rolnym

Podstawową przyczyną zróżnicowania dochodów rolniczych jest potencjał produkcyjny gospodarstw korygowany przez położenie gospodarstwa w stosunku do rynku zbytu oraz cechy rolnika[12].

Źródła dochodów gospodarstw domowych ludności związanej z rolnictwem można podzielić na: dochody uzyskiwane w pracy w gospodarstwie rolnym, do-

[11] Deklarowane wydatki inwestycyjne są sumą wydatków poniesionych w ciągu 12 miesięcy na: zakup ziemi, zakup ciągników, maszyn i urządzeń do produkcji rolniczej, przechowalnictwa, magazynowania, budowę i remont budynków mieszkalnych oraz gospodarczych, zwiększenie stada podstawowego, zalesienia, budowę, zakup lub instalację urządzeń melioracyjnych, zakładanie sadów lub plantacji wieloletnich oraz budowę lub modernizację dróg wewnętrznych.

[12] S. Zegar, *Dochody chłopskie*, op.cit, s. 54.

chody z pracy poza gospodarstwem rolnym oraz dochody niezarobkowe. Wg klasyfikacji GUS do dochodów z pracy w gospodarstwie rolnym zalicza się tylko czynności związane z produkcją rolną oraz prowadzeniem gospodarstwa, takie jak zakup środków produkcji czy sprzedaż produktów. Jako pracę poza swoim gospodarstwem rolnym uznaje się każdą pracę wykonywaną za wynagrodzeniem, a także pracę na własny rachunek przynoszącą dochód. Do dochodów niezarobkowych zalicza się głównie świadczenia socjalne.

Z badań D. Milczarek i H. Chaplin wynika, że rolnicy za główny powód podejmowania działalności na własny rachunek uznają wahania dochodu z rolnictwa oraz potrzebę uzyskania dodatkowego dochodu[13].

Aby zbadać wpływ podjęcia działalności pozarolniczej na podniesienie dochodu w gospodarstwie rolnym porównano średnie miesięczne, deklarowane w ankietach, dochody osiągane przez gospodarstwa prowadzące działalność pozarolniczą oraz przez gospodarstwa utrzymujące się wyłącznie z pracy w gospodarstwie rolnym. Do porównań wzięto pod uwagę średni miesięczny deklarowany przez rolników dochód przypadający na 1 ha UR oraz na 1 pracującego z:

- gospodarstwa rolników utrzymujących się wyłącznie z pracy w rolnictwie,
- gospodarstwa domowego gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą,
- gospodarstwa rolnego gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą (po wyłączeniu dochodu z działalności pozarolniczej).

W tabeli 3 przedstawiono średni miesięczny deklarowany przez rolników dochód z gospodarstwa domowego i rolnego przypadający na 1 ha UR (zł).

Średni miesięczny dochód z gospodarstwa domowego gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą wynosił 238,2 zł na 1 ha, natomiast gospodarstw typowo rolniczych – 104,4 zł na 1 ha. W 75% gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą dochód w gospodarstwie domowym wynosił do 300 zł za ha, wśród 75% gospodarstw typowo rolniczych dochód ten wynosił najwyżej 139,5 zł na 1 ha UR. Deklarowany średni miesięczny dochód z działalności rolniczej gospodarstw prowadzących dodatkowo działalność pozarolniczą wynosi tylko 52,4 zł na 1 ha, jest więc znacznie niższy od średniego dochodu rolniczego wszystkich analizowanych grup gospodarstw. Podjęcie działalności na własny rachunek wpłynęło więc na ponad 4,5 krotne polepszenie sytuacji gospodarstwa wyrażonej miesięcznym dochodem na 1 ha.

Wskaźnikiem wyrażającym potencjalne możliwości konsumpcji dóbr i usług jest dochód przeliczony na 1 osobę. Tabela 4 przedstawia średni miesięczny deklarowany przez rolników dochód z gospodarstwa domowego i rolnego przypadający na 1 pracującego (zł).

---

[13] D. Milczarek, H. Chaplin, *Dywersyfikacja działalności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. Wyniki badań w województwie podlaskim, podkarpackim i dolnośląskim*, „Wieś i Rolnictwo" 2003, nr 4, s. 64.

Tabela 3. Średni miesięczny deklarowany przez rolników dochód z gospodarstwa domowego i rolnego przypadający na 1 ha UR (zł)

Wyszczególnienie	Średnia arytmetyczna	Mediana	Dolny kwartyl	Górny kwartyl
Dochód gospodarstw prowadzących wyłącznie działalność rolniczą	104,4	49,2	25,2	139,5
Dochód gospodarstw domowych prowadzących działalność pozarolniczą	238,2	82,9	37,0	300,0
Dochód gospodarstw rolnych prowadzących działalność pozarolniczą	52,4	18,8	6,3	50,0

Źródło: Opracowanie własne na postawie ankiet $n = 157$.

Tabela 4. Średni miesięczny deklarowany przez rolników dochód z gospodarstwa domowego i rolnego przypadający na 1 pracującego (zł)

Wyszczególnienie	Średnia arytmetyczna	Mediana	Dolny kwartyl	Górny kwartyl
Dochód gospodarstw prowadzących wyłącznie działalność rolniczą	1 285,9	437,5	250,0	1 250,0
Dochód gospodarstw domowych prowadzących działalność pozarolniczą	969,9	375,0	250,0	1041,7
Dochód gospodarstw rolnych prowadzących działalność pozarolniczą	23,7	12,96	2,1	27,8

Źródło: Opracowanie własne na postawie ankiet $n = 157$.

Średni miesięczny dochód przypadający na 1 pracującego w gospodarstwach typowo rolniczych jest nieco wyższy niż gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą. Jak udowodniono powyżej, gospodarstwa podejmujące pracę na własny rachunek charakteryzują się gorszym potencjałem wytwórczym. Gdyby nie prowadziły dodatkowej działalności, ich dochód na 1 pracującego byłby skrajnie niski. Podjęcie działalności na własny rachunek było dla tych gospodarstw prawdopodobnie jedyną drogą zapewniającą przetrwanie.

4. Podsumowanie

Z badań ankietowych przeprowadzonych wśród rolników w makroregionie obejmującym województwo wielkopolskie wynika, że na podjęcie działalności pozarolniczej miał wpływ niski miesięczny dochód z rolnictwa przypadający na 1 ha UR oraz na 1 pracującego, będący wynikiem niższego potencjału wytwórczego gospodarstwa. Podjęcie dodatkowej działalności na własny rachunek znacznie podniosło średni dochód gospodarstw przypadający na 1 ha UR oraz na 1 pracującego. Średni miesięczny dochód przypadający na 1 ha UR w gospodarstwach prowadzących działalność pozarolniczą był nawet wyższy niż w gospodarstwach typowo rolniczych.

Wyniki badań potwierdzają konieczność prowadzenia aktywnej polityki gospodarczej wspierającej inicjatywy rolników zmierzające w kierunku dywersyfikacji działalności.

Jednym z priorytetów i celów polityki gospodarczej powinno być zatem tworzenie warunków do prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej i nowych miejsc pracy poza rolnictwem[14].

Literatura

Adamowicz M., *Wielofunkcyjność rolnictwa jako podstawa przewartościowań w polityce rolnej*, „Wieś i Rolnictwo" 2003, nr 4.

Milczarek D., Chaplin H., *Dywersyfikacja działalności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. Wyniki badań w województwie podlaskim, podkarpackim i dolnośląskim*, „Wieś i Rolnictwo" 2003, nr 4.

FADN 2004, Plan wyboru gospodarstw rolnych polskiego FADN, IERiGZ, Warszawa 2004.

FAPA 2005, Regionalizacja systemu płatności jednolitej w Polsce, FAPA, Warszawa 2005.

Poczta W., *Regionalne zróżnicowanie rozwoju pozarolniczej aktywności gospodarczej na terenach wiejskich*, (w:) *Uwarunkowania organizacyjne i ekonomiczne aktywizacji społeczno-gospodarczej. Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów wysokim bezrobociu*, Wyd. AR w Szczecinie, Szczecin 2003.

Poczta W., Mrówczyńska-Kamińska A., *Zmiany w zakresie pozarolniczej działalności gospodarczej w rolnictwie*, Suplement, „Wieś i Rolnictwo" 2004, nr 4 (125).

Poczta W., Mrówczyńska-Kamińska A., *Agrobiznes w Polsce jako subsystem gospodarki narodowej*, Wyd. AR w Poznaniu, Poznań 2004.

Ward J.H., *Hierarchical grouping to optimize an objective function*, „Journal of the American Statistical Association" 53, 236, 1963.

Zegar S., *Dochody chłopskie w latach transformacji oraz po akcesji do Unii Europejskiej*, (w:) *Wieś, rolnictwo i gospodarka żywnościowa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo WSE, Warszawa 2004.

MRiRW, Uzupełnienie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004–2006", www.minrol.gov.pl

[14] W. Poczta, A. Mówczyńska-Kamińska, *Zmiany w zakresie pozarolniczej działalności gospodarczej w rolnictwie*, Suplement do nr 4(125) „Wieś i Rolnictwo" Warszawa 2004, s. 244.

The factors determining non-agricultural activities among farmers in the region of Wielkopolska

Summary

The objective of the article was to indicate factors determining non-agricultural activities among farmers in western part of Poland. The results show that the farms which owners hold additionally non-agricultural activities are characterized by less favorable land, labour and capital relations than farms with pure farm income. Relatively low agricultural income, which was a result of unfavorable production factors relation was the main reason to start non-agricultural activities. Starting non-agricultural activity importantly raised the income of analyzed households.